

СЕКЦІЯ 2

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 336.228.34

Вавілов П.М.

*магістрант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ

TAX EVASION IN UKRAINE: CAUSES AND WAYS TO OVERCOME THE PROBLEM

АНОТАЦІЯ

Досліджено причини та способи ухилення від сплати податків, а також негативні наслідки цього явища для економіки України. Проаналізовано напрямки та методи подолання цієї проблеми.

Ключові слова: податок, ухилення, «тіньова економіка», податкові пільги.

АННОТАЦИЯ

Исследованы причины и способы уклонения от уплаты налогов, а также отрицательные последствия этого явления для экономики Украины. Проанализированы направления и методы преодоления этой проблемы.

Ключевые слова: налог, уклонение, «теневая экономика», налоговые льготы.

ANNOTATION

In the article the main causes of tax evasion in Ukraine and ways to overcome this problem are explored. Also it is written about different negative consequences of this problem for the economy of Ukraine. Moreover, the best ways and methods to solve this problem are analyzed.

Key words: tax, evasion, black market, tax exemption.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки фінансова політика держави базується на системі фінансових регуляторів. Такими фінансовими регуляторами є насамперед податки, які забезпечують вилучення і перерозподіл створеного валового внутрішнього продукту і формування централізованих фондів грошових ресурсів держави.

Дбаючи про формування державних грошових фондів за рахунок податкових платежів та встановлюючи нові види й форми оподаткування, держава повинна проводити таку податкову політику, яка б оптимально поєднувала інтереси держави і платників податків.

Однією з причин нестабільності економіки України є недосконалість податкового законодавства. Високі податки гальмують ринкові перетворення в країні, оскільки значна частина доходів підприємств поглинається під тиском «податкового пресу». Це, в свою чергу, призводить до появи фактів ухилення від сплати податків суб'єктами господарювання через значне заниження оподатковуваних доходів, а то й повне уникнення від сплати податків через перехід у сегмент «тіньової економіки» [5].

За останні роки податкова система України зазнала значних змін у принципах та механізмах оподаткування, які спрямовані на забезпечення достатнього обсягу надходжень податкових платежів до бюджету, справедливий підхід до всіх платників податків з чітким визначенням їхніх прав і обов'язків, забезпечення ефективнішого функціонування економіки держави. Але такі позитивні зміни слід продовжувати, вдосконалювати і запроваджувати в практику. Тобто вітчизняна система оподаткування потребує подальшого реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обсяги тіньової економіки в Україні нині, за деякими експертними оцінками, перевищують більше, як половину внутрішнього валового продукту. Відповідно зменшуються і доходи до державного бюджету від оподаткування.

Зменшення надходжень до державного бюджету, недофінансованість соціальної сфери й інших суспільних потреб спричиняє введення нових податкових платежів, збільшення ставок вже діючих, а також зростання рівня корупції і злочинності, порушення норм здорової конкуренції тощо. Тому ця проблема є надзвичайно актуальною для України і потребує постійного контролю та вирішення.

За останні роки вагомих внесок у розробку проблем боротьби з тіньовою економікою зробили П. Андрушко, В. Білоус, М. Гордінок, З. Верналій, О. Турчинов, О. Засанська та інші. Проведенні ними дослідження свідчать як про наявність певних загальних принципів та методологічних прийомів, які використовуються в адмініструванні податків у розвинених країнах, так і про існування деяких національних особливостей, обумовлених історичним досвідом, традиціями тощо.

Світовий досвід свідчить, що система оподаткування може бути ефективною лише тоді, коли при її формуванні враховують національні особливості розвитку економіки. Очевидно, що при створенні сучасної вітчизняної системи оподаткування не були в належній мірі враховані особливості економічного, соціального та політичного розвитку нашої держави.

Залишаються невирішеними багато питань щодо того, якими способами підвищити довіру підприємств до держави та зменшити сектор тіньової економіки, як використати міжнародний досвід в питаннях протидії податковим злочинам в умовах українського суспільства на перехідному етапі [6].

Метою статті є дослідження причин правопорушень у податковій сфері, узагальнення особливостей та аналіз наслідків податкових зловживань для формування доходів бюджету країни, а також відбір найбільш ефективних інструментів для подолання проблеми.

Виклад основного матеріалу. Наявність тіньового сектору економіки України, що складає близько 45% від валового внутрішнього продукту [2], свідчить про значні масштаби ухилення від оподаткування. Вирішення проблеми ухилення від податків, яке стало нормою податкової поведінки для платників податків, є визначальним для подальшого розвитку економіки держави.

Умисне ухилення від податків передбачає намір отримати економічну вигоду, тобто це свідомі і

навмисні дії, що порушують норми податкового законодавства. Великою мірою умисне ухилення від оподаткування залежить від сукупного податкового навантаження на платника податків.

Але не тільки високі податки та неймовірно велика кількість їхніх видів порівняно з іншими країнами є причиною таких правопорушень у податковій сфері. Є багато інших причин, які можна поділити на організаційно-управлінські, нормативно-правові та соціально-економічні.

До причин організаційно-управлінського характеру відносять:

- незадовільна організація бухгалтерського обліку та звітності на підприємствах, установах, організаціях;
- некомпетентність органів і посадових осіб, що здійснюють організаційно-управлінські функції в сфері економіки, на всіх рівнях влади;
- можливість створення фіктивних підприємств через недосконалий порядок реєстрації і перевірки суб'єктів підприємницької діяльності.

До причин нормативно-правового характеру належать:

- численні зміни в законодавстві, що становлять труднощі не тільки для контролюючих органів, але перш за все для платників податків;
- законодавчу нерегульованість багатьох питань здійснення комерційної діяльності;
- відсутність чіткої визначеності щодо відповідальності за порушення законодавства про оподаткування.

Причинами соціально-економічного характеру є:

- розлад господарських зв'язків між підприємствами;
- відсутність ефективного механізму ціноутворення;
- втрата історичних традицій, моральних і етичних норм, в основі яких – повага до приватної власності, кодексу підприємницької і робочої честі тощо [2].

З огляду на можливість ухилення від податків важливим є спосіб їх утримання. Розрізняють три способи утримання податків: біля джерела отримання доходу, на підставі декларації, на підставі платіжного повідомлення [3].

Найбільш вразливим щодо ухилення від оподаткування є другий спосіб. Він передбачає надання самими платниками даних про фактичні розміри об'єкта оподаткування. При цьому існують значні можливості для ухилення від сплати податків, що не порушують існуючого законодавства, зокрема:

- штучне збільшення витрат виробництва і відповідне зменшення оподаткованого прибутку;
- прискорене списання амортизації, яка автоматично зменшує оподатковуваний прибуток;
- використання транснаціональними монополіями податкових «канікул»;
- дарування, застосування ліберальних правил списання «безнадійних боргів»;
- вкладання коштів в облігації місцевих органів влади, а також у благодійні і довірчі фонди [1, с. 124].

Таким чином, виникає багато проблем з обліком об'єкта оподаткування, що стимулює свідоме ухилення від сплати податків, яке в кінцевому підсумку приводить до дуже поганих наслідків – бюджетного дефіциту та гальмування економічного розвитку країни.

Способи ухилення від податків безперервно вдосконалюються, пристосовуються до мінливих умов економічного життя. Дуже популярним способом ухилення від оподаткування є використання «податкових гаваней», центрів «офшор», «сховищ».

«Податкова гавань» – це територія, що проводить політику залучення іноземних кредитів шляхом надання податкових та інших пільг.

Центр «офшор» є різновидом «податкової гавані», тобто це територія, де зареєстровані підприємства здійснюють міжнародні фінансові та торгівельні операції – офшорні операції (англ. off-shore – що знаходиться на відстані від берега, поза територією країни). Центр «офшор», на відміну від «податкової гавані», надає податкові та інші пільги тільки за фінансовими операціями з іноземними резидентами в іноземній валюті. Вони проводять політику залучення іноземного капіталу, звільняючи нерезидентів від валютного і експортного контролю, надаючи їм податкові пільги [1, с.142].

Як відомо, одним із популярних центрів «офшор» є Британські Віргінські острови. Всім офшорним компаніям та їхнім співробітникам закони цієї офшорної зони надають такі пільги: пільговий податок на прибутки; нульовий податок на проценти, дивіденди, гонорари; звільнення від валютного контролю; пільгові ставки прибуткового податку для іноземних співробітників; безмитний ввіз товарів. Тому це вигідно підприємцям – реєструвати своє виробництво і капітали в офшорних зонах.

Виходячи з цього, при реформуванні податкової системи потрібно забезпечити такі умови оподаткування, щоб платникам було не вигідно ухилятися від цього обов'язку. Це зробило б масове ухилення від сплати податків неможливим і недоцільним.

Слід розрізнити ухилення від сплати податків, яке відбувається у межах закону, і уникнення сплати податків, яке є порушенням податкового законодавства, бо полягає у несплаті податків, що мають бути сплачені згідно із законодавством. Корені уникнення сплати податків – простого обману – лежать у незаконній економічній діяльності – тіншовій економіці.

Основні причини, що сприяють посиленню і збільшенню тіншового сектора економіки на сучасному етапі, зображено на рис. 1.

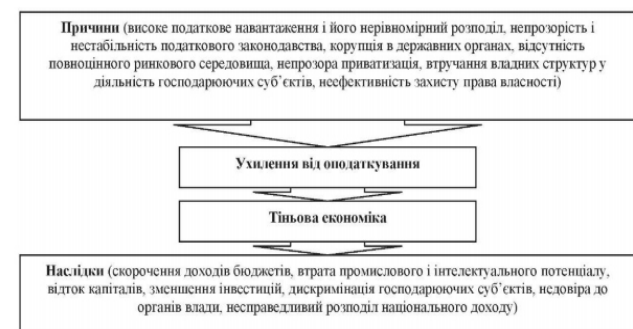

Рис. 1 Причини, що сприяють посиленню і росту тіншового сектора економіки на сучасному етапі та наслідки його функціонування [2]

З наведеної схеми легко зрозуміти, що «наслідки» спричиняють введення нових податкових платежів та збільшення ставок вже діючих, а це призводить до подальшої тінзації економічної діяльності і, відповідно, до подальшого зменшення надходжень до державного бюджету. Отримуємо ситуацію, яка реально загрожує національній безпеці та демократичному розвитку держави. Значні масштаби тіншової економічної діяльності негативно позначаються на обсягах і структурі ВВП, гальмують соціально-економічні реформи, спотворюють дані про стан економіки. Найнебезпечнішими наслідками розвитку тіншової економіки є посилення негативного впливу тіншового капіталу на різні сфери суспільного життя, криміналізацію суспільства, зростання корупції. Тому ця проблема надзвичайно актуальна для України і потребує негайного вирішення. Всі гілки державної влади повинні скоординувати свої зусилля для її вирішення.

Як відомо, тіньова економіка дозволяє одержувати прибутки, використовуючи незаконні методи: ухилення від оподаткування, злочинство, екологічний

вандалізм, випуск товарів, шкідливих для здоров'я людей тощо.

Обсяг тіньової економіки в Україні нині перевищує половину валового внутрішнього продукту, близько 40% усіх працюючих тим або іншим способом одержують прибутки від тіньової економіки. Ефективність боротьби з тіньовою економікою безпосередньо залежить від розробки та впровадження державних заходів детінізації, які повинні бути комплексними, тобто мають поєднувати політичні, правові, організаційні та регулятивні заходи, що відповідали б новим реаліям ринкової економіки [6].

Для успішного реформування податкової системи та боротьби з ухиленням від сплати податків слід глибоко вивчити і проаналізувати механізми та схеми, що тіньовий капітал використовує при податковому плануванні своєї діяльності. Актуальним є питання розроблення спеціальної довгострокової політики легалізації тіньових капіталів з метою їхнього подальшого залучення до законного господарського обороту коштів. Капітали, які нині обслуговують тіньові економічні операції або вивезені за кордон, мають бути повернені в Україну на легальній основі.

Для цього необхідно:

- запровадити на певний перехідний період політику амністії щодо тіньового капіталу через відкриття йому шляхів для легального інвестування за одночасної протидії його поверненню в тінь;

- здійснювати заохочення інвестиційного використання коштів, що легалізуються (зокрема шляхом звільнення від оподаткування легалізованих коштів, які інвестують);

- гарантувати з боку держави відсутність переслідування власників капіталів, які отримані незаконним шляхом, за умови інвестування цих коштів у виробничу сферу економіки;

- посилити контроль над впливом капіталів за межі України [3].

Відповідно кошти, отримані легальною економікою внаслідок процесів детінізації, розглядатимуться як важливий потенційний ресурс поживлення інвестиційних процесів та реалізації інноваційної політики розвитку економіки України.

В цьому арсеналі заходів є і удосконалення системи оподаткування, яке має відбуватися шляхом поступового зниження податкового тягаря в процесі довгострокової поетапної податкової реформи.

Для поліпшення свого економічного становища Україні необхідно поступово знижувати податкове навантаження, використовуючи міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни. Створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету, а також подбати про те, щоб податкові надходження доцільно і справедливо розподілялися [5].

При зменшенні податкового навантаження через запровадження податкових пільг для окремих виробництв держава повинна забезпечити ефективний контроль за цільовим використанням коштів, одержаних від економіки на податках. Це стимулюватиме впровадження передових технологій у виробництво, підвищення конкурентоздатності продукції, розширення виробництва, економічне зростання країни.

На нашу думку, пільгове зниження розмірів податків необхідно почати з тих товаровиробників, які зможуть документально довести державним органам ефективність використання фінансових ресурсів, що залишаються на підприємстві в разі сплати менших податків. Ефективним вкладенням коштів, одержаних підприємствами в результаті зменшення податків, можна вважати їх спрямування в інвестиційні та

інноваційні проекти, для розвитку власного виробництва або в такі ж проекти регіонального чи загальнодержавного характеру з визначенням мінімального обсягу інвестиції, потрібної для отримання пільги.

Також необхідно підвищити ефективність механізму оподаткування окремих доходів, провести раціоналізацію переліку видів витрат, які враховують при розрахунку податків, та забезпечити стабільність відповідних нормативних документів. «Правильні речі мають здійснюватися просто, а незаконні – мають бути важкими для здійснення» – таким є головний принцип організації оподаткування доходів у Швеції [8]. Потрібно зазначити, що в цій країні, з метою мінімізації часу та витрат підприємств на процедуру оплати податків, всі податки підприємства переводять одним щомісячним платежем на рахунок податкової служби. Подальший розподіл податків між муніципальним та національним бюджетом проводять податкові інспекції.

Разом з тим слід підвищити рівень компетентності та ефективності податкових служб, що водночас з іншими позитивами сприятиме зростанню детінізації економіки та підвищить ефективність боротьби з таким явищем, як ухилення від сплати податків.

В Україні більша частина органів ДПС представлена контрольно-перевірною діяльністю. Контролюючі органи щорічно перевіряють більшість усіх підприємств. При цьому тривалість однієї перевірки в середньому становить 15 робочих днів і перевірок буває декілька на рік. Така практика є обтяжливою як для бізнесу (перевірки негативно впливають на діяльність підприємства), так і для держави (колонсальні витрати часу і трудових ресурсів податкових органів) [7].

З 1 січня 2013 року вступив у дію Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та в зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні» №5083-17 від 05.07.2012 року, але, на жаль, очікуваних змін в організації контрольно-перевірної діяльності органів ДПС в цьому законі не передбачено.

У світовій практиці давно визнано, що зростання кількості перевірок не призводить до зростання податкових надходжень до бюджету. У розвинених країнах перевірок підлягають лише найбільш ризиковані групи платників, відбір яких проводять на підставі оцінки ступеня ризику несплати ними податків.

Державне стимулювання економічного зростання, детінізацію економіки необхідно здійснювати за допомогою системи пільг, яка базується на механізмі заохочення та спонукання до певного виду діяльності. Акцент можна зробити на запровадженні пільг, які б стимулювали виробництво, а пільги соціального призначення надавати у виключних випадках при достатньому їхньому обґрунтуванні.

Найефективніший пільговий інструмент зосереджено в податку на прибуток підприємств, оскільки прибуток найсильніше впливає на умови господарювання та потенційні можливості підприємств. Але пільги повинні не лише збільшувати прибуток підприємства, який залишається в його розпорядженні, а й стимулювати його до реінвестування прибутку та розширення виробництва. В іншому випадку надані пільги дадуть змогу використовувати отриманий прибуток на споживання, а це не призведе ні до розширення виробництва, ні до зростання бюджетних надходжень у перспективі, а буде виглядати як подарунок з бюджету окремим категоріям платників податку. Адже, надаючи пільги, держава цим самим віддає у розпорядження підприємству кошти, які за інших умов мали б поступати в дохід державного бюджету.

Висновки. Таким чином, для успішної боротьби з ухиленням від сплати податків та забезпечення поступлення стабільних і достатніх коштів до бюджету

держави необхідно розробити комплексну програму державного стимулювання економіки, яка міститиме систему податкових пільг, бо саме податкова політика має безпосередній та дієвий вплив на економічну діяльність підприємств.

Отже, створення раціональної податкової системи забезпечить збалансованість загальнодержавних і приватних інтересів, буде сприяти розвитку підприємництва та нарощуванню національного багатства України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Романенко О. Р. Фінанси : підручник. 4-те вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
2. Горобінська І. В. Тіньова економіка – як результат ухилення від сплати податків / Зб. наук. пр. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vntu/2009_19_1/pdf/52.pdf.
3. Коновалова І. М. Теоретичні аспекти ухилення від сплати податків та механізм їх уникнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.klubok.net/article1889.html>.
4. Нашкєрська М. М. Особливості ухилення та уникнення від сплати податків / Зб. наук. пр. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/18_7/258_Naszkerska_18_7.pdf.
5. Огоновський А. Р. Система податків в Україні та основні напрями її реформування / Зб. наук. пр. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/17_7/228Ogonowski_177.pdf.
6. Трущенко О. О. Тіньова економіка як негативний фактор економічної безпеки України / Зб. наук. пр. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/Articles/kultnar/knp200013/knp13_15.doc.
7. Харпола Х. Боротьба органів податкової служб із тіньовою сферою економіки України / Зб. наук. пр. Формування ринкової економіки в Україні. – 2009 р. – Вип. 19.
8. Яренко Г. Структура та організація роботи податкових органів у зарубіжних країнах / Зб. наук. пр. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vknteu/2009_1_2/14_a_2.pdf.

УДК 338.242.2

Лойко В.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економіки, обліку і аудиту,
Київський національний університет технологій та дизайну*

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАГРОЗ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕЦИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕКСПЕРТНОЇ СИСТЕМИ

ORDERING OF THREATS OF REGIONAL ECONOMIC SAFETY BY MEANS OF EXPERT SYSTEM

АНОТАЦІЯ

У статті наведено класифікацію загроз регіональній економічній безпеці за результатами узагальнення праць вчених-економістів. Запропоновано використання розробленої експертної системи для аналізу ситуації та виявлення можливих загроз економічній безпеці регіону.

Ключові слова: загроза, економічна безпека, регіон, експертна система.

АННОТАЦІЯ

В статье приведена классификация угроз экономической безопасности по результатам обобщения трудов ученых-экономистов. Предложено использование разработанной экспертной системы для анализа ситуации и выявления возможных угроз экономической безопасности региона.

Ключевые слова: угроза, экономическая безопасность, регион, экспертная система.

ANNOTATION

In article classification of threats of economic safety by results of generalisation of works of economists is resulted. Use of the developed expert system for the analysis of a situation and revealing of possible threats of economic safety of region is offered.

Key words: threat, economic safety, region, expert system.

Вступ. У сучасних умовах економічного розвитку необхідно швидко виявляти та вирішувати проблеми, удосконалювати курс економічних реформ та забезпечувати економічну безпеку на всіх рівнях. Здійснення цих завдань передбачає пошук ефективної конструкції регіональної економіки, виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз. Першочерговим завданням органів державного управління є відстеження та оцінювання рівня загроз національним інтересам, а також прогнозування розвитку ситуації, пов'язаної з реалізацією того чи іншого національного інтересу та вживання заходів щодо прогнозування та попередження за-

гроз. Питання ідентифікації загроз та встановлення їх зв'язку із пріоритетними національними інтересами є дискусійною. В умовах сучасної регіоналізації економіки питання систематизації загроз економічній безпеці на регіональному рівні залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення існуючих класифікацій загроз економічній безпеці та розробка ієрархічної структури економічній безпеці регіону.

Результати. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» [1], національна безпека визначається в термінах відповідності реальних та потенційних загроз національним інтересам. Тому в процесі державного управління безпекою важливою є ідентифікація загроз національним і регіональним інтересам, потенційні вони чи реальні. На сьогодні питанням класифікації загроз економічній безпеці присвячені праці багатьох вчених. Нові види загроз викремлюються авторами разом з виділенням нових складових економічній безпеці.

У наукових роботах багатьох авторів виділено наступні види загроз економічній безпеці за різними класифікаційними ознаками. За опрацьованими науковими працями наведено узагальнену класифікацію загроз економічній безпеці на всіх ієрархічних рівнях (табл. 1).

Виявлення загроз економічній безпеці на регіональному рівні, їх ідентифікація та класифікація дозволяє розробити заходи щодо нейтралізації їхньої дії. Як правило, розробка таких заходів, складний процес, який вимагає роботи багатьох спеціалістів. Необхідною умовою правильного вибору заходів щодо нейтралізації загроз є аналіз поточної ситуації. Залежно від характеру причин, що викликали загрозу, а також аналізу можливих негативних наслідків та об-